

Raport

ze spotkań

Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

Opracowanie:

dr Paweł Popieliński

Instytut Studiów Politycznych PAN

Warszawa 23.12.2015

Spis treści

1.	Słowem wstępu o Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	3
2.	Podsumowanie raportu: Cele, zadania i wyniki pracy Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	4
3.	Skład osobowy Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	11
4.	Spotkania Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	12
4a.	Pierwsze spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	12
4b.	Drugie spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	15
4c.	Trzecie spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	17
4d.	Czwarte spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	20
4e.	Piąte spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	23
4f.	Szóste spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej	26
5.	Dwie debaty publiczne	28
5a.	Debata publiczna we Wrocławiu	28
5b.	Debata publiczna w Gdańsku	30
6.	Aneks	32
	• Program debaty we Wrocławiu	33
	• Program debaty w Gdańsku	34

1. Słowem wstępu o Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

„Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej” (CBMN lub Centrum) to projekt, który jest realizowany przez Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej (DWPN), dotowany przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji (MAiC). Powstanie Centrum stanowi wypełnienie zapisów polsko-niemieckiego Wspólnego Oświadczenia Okrągłego Stołu z dnia 12 czerwca 2011 roku. We wspomnianym dokumencie mowa jest o „utworzeniu komórki, która działając na bazie naukowej podejmie i koordynować badania dotyczące mniejszości niemieckiej, jej historii i dziedzictwa kulturowego”.

Celem projektu – rozumianym w szerokim znaczeniu – jest podtrzymanie oraz rozwój tożsamości niemieckiej oraz wsparcie niemieckiego dziedzictwa kulturowego. Opisany cel wynika z potrzeby uwzględnienia faktu, iż mniejszość niemiecka to ta grupa narodowa w Polsce, która najbardziej obciążona jest balastem historycznym, na gruncie którego leży trudna historia stosunków polsko-niemieckich. To obciążenie historyczne, jak również często stereotypowe myślenie powodują, iż otwarta i twórcza dyskusja z większością polską na temat przeszłości i przyszłości oraz dziedzictwa kulturowego regionów zamieszkałych przez mniejszość niemiecką pozostaje trudna. Podczas takich dyskusji Niemcy w Polsce stają na gorszej pozycji, gdyż ich historia, szczególnie po roku 1945, nie została do tej pory w sposób wyczerpujący zbadana. Powyższe argumenty stały się uzasadnieniem dla utworzenia Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej, którego celem nadrzędnym w roku 2015 oraz latach kolejnych będzie badanie losów Niemców w Polsce po 1945 roku.

W ramach Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w roku 2015 powołano Grupę Roboczą (Grupa) składającą się z ekspertów ze środowiska akademickiego i mniejszości niemieckiej, których zainteresowania naukowe oscylują – w szerokim tego słowa znaczeniu – wokół Niemców w Polsce po roku 1945 roku. Zadaniem Grupy Roboczej w tym roku było przede wszystkim zarysowanie strategii działań naukowych Centrum na rok bieżący i na lata kolejne.

2. Podsumowanie raportu: Cele, zadania i wyniki pracy Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

W 2015 roku w ramach działalności Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej powstała Grupa Robocza. Członkami jej zostali eksperci ze środowiska akademickiego i ze środowiska mniejszości niemieckiej zajmujący się problematyką niemieckiej grupy narodowościowej po 1945 roku. W sumie w bieżącym roku odbyło się sześć jej spotkań. Wszystkie spotkania odbyły się w opolskiej siedzibie Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej. Najważniejszym a zarazem podstawowym zadaniem Grupy Roboczej w tym roku było zarysowanie strategii działań naukowych Centrum na rok bieżący i na lata kolejne, w tym zdefiniowanie priorytetowych obszarów zarówno badań, jak i rozpowszechniania wiedzy na temat Niemców w Polsce po II wojnie światowej aż do dnia dzisiejszego. W 2015 roku spotkania stanowiły istotny trzon zadania Centrum, ponieważ Grupa Robocza była jego ciałem doradczym i inspirującym w zakresie potrzeb i działalności. Celem spotkań Grupy było wsparcie merytoryczne działającego Centrum. Grupa była także ciałem opiniotwórczym. Wskazywała istotne zagadnienia, obszary tematyczne, którymi powinno zająć się Centrum. Innymi słowy wskazywała ona kierunek do przeprowadzenia konkretnych działań, które Centrum powinno podejmować. Na podstawie jej zaleceń Centrum podejmowało określone działania na rzecz badania Niemców w Polsce w bieżącym oraz z myślą o przyszłych latach. Katalog zagadnień, którymi powinno zająć się Centrum był analizowany i poszerzany przez członków Grupy Roboczej ze spotkania na spotkanie.

Na początku prac Grupy Roboczej, jej członkowie jednogłośnie uzgodnili, że działalność Centrum będzie oparta na badaniach historii i współczesnych problemów mniejszości niemieckiej w Polsce – od 1945 roku aż do dnia dzisiejszego.

Zaczątkiem pracy badawczej Centrum było zebranie wywiadów dotyczących powstania 15 kół DFK (*Niemieckie Koła Przyjaźni* – koła terenowe organizacji mniejszości niemieckiej) w województwie opolskim oraz dokonania opisów tych wywiadów, które zostały zrealizowane. Członkowie Grupy Roboczej w trakcie spotkań zgłaszali swoje uwagi do podstawowej wersji listy pytań skierowanych do przedstawicieli mniejszości niemieckiej (założycieli lub osób, które dobrze pamiętają okoliczności powstania danego koła) w celu przeprowadzenia z nimi wywiadów o powstaniu ich kół DFK. Zgodnie z sugestią członków Grupy Roboczej podczas badania zostały zbierane także materiały dotyczące powstania danego koła (robiono skany

statutów, gazet, ksiąg pamiątkowych, kronik, rachunków, itp.), które zostały zarchiwizowane. Stroną metodologiczną badania, stworzeniem oraz doбором właściwych pytań (ustrukturyzowaniem listy pytań) zajęli się dr Magdalena Lemańczyk i dr Paweł Popieliński. Na podstawie wypracowanej listy pytań zaczęto przeprowadzać pierwsze wywiady z przedstawicielami DFK. Pytania dotyczyły różnych aspektów powstania DFK – inicjatyw i impulsów utworzenia kół DFK. Na tej podstawie zostały wykonane opisy powstania tych kół terenowych. Ponadto zostaną opracowane wyniki badań, które zostaną opublikowane na stronie internetowej Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej. Rozpatrywana jest także ich publikacja w wersji papierowej.

Zgodnie z postulatami Grupy Roboczej w przyszłym roku nastąpi kontynuacja przeprowadzania wywiadów w celu ukazania meandrów powstawania kół DFK. Tym razem formuła badania została rozszerzona i wywiady będą prowadzone nie tylko w województwie opolskim. W sumie ma powstać 20 wywiadów. W województwie: opolskim – 5 wywiadów, 10 wywiadów w śląskim, i 5 wywiadów w dolnośląskim. Badanie zostanie uzupełnione udostępnionymi przez poszczególne DFK dokumentami, które zostaną zeskanowane na potrzeby Centrum. Na podstawie relacji członków DFK oraz zebranych materiałów powstaną opisy powstania kolejnych DFK. Relacje członków DFK posłużą podniesieniu świadomości kulturowej i zachowaniu tożsamości kulturowej wśród mniejszości niemieckiej oraz poznaniu historii lub poszerzeniu stanu wiedzy dotyczącego powstawania organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce wśród wszystkich osób zainteresowanych.

Wskutek prac Grupy Roboczej w ramach projektu jest tworzony kompleksowy spis źródeł informacji o dostępnych publikacjach i materiałach na temat historii Niemców w Polsce po 1945 roku. Na podstawie zgłaszanych pozycji książkowych, artykułów dotyczących Niemców w Polsce przez członków grupy oraz poszukiwań w katalogach bibliotek przez pracownika Centrum została przygotowana podstawowa bibliografia na ten temat. Dzięki niej dokonano analizy dotychczasowego, zstanego stanu badań i dokumentacji w tematyce Niemców w Polsce po 1945 roku. Ukazuje ona, co na dzień dzisiejszy zostało zrobione, przebadane, a jakie istnieją luki w kwestii badań dotyczących Niemców w Polsce po II wojnie światowej aż do dnia dzisiejszego. Na jej podstawie powstaną projekty, aby w danej dziedzinie lub odcinku czasu zapełnić lukę. Jest ona punktem wyjścia do przyszłych badań, podjęcia się konkretnej problematyki.

W następnym roku nastąpi kontynuacja zbierania nowych pozycji do bibliografii, aby rozszerzyć spis o jeszcze nie wpisane do bibliografii pozycje i materiały. W niedługim czasie bibliografia zostanie udostępniona w zakładce Centrum. Będzie ona pierwszą tego typu ogólnodostępną bazą, stanowiącą w przyszłości pierwszy krok w kierunku opracowywania tematyki mniejszościowej przez zainteresowane osoby. Przyczyni się do upowszechniania wiedzy na temat mniejszości niemieckiej oraz będzie miała wpływ na podtrzymywanie i rozwój niemieckiej tożsamości i świadomości dziedzictwa kulturowego wśród mniejszości niemieckiej w Polsce. Bibliografia będzie stale aktualizowana w ramach realizowanego zadania.

Na prośbę członków Grupy Roboczej w czerwcu na serwerze FTP Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej został utworzony folder „CBMN” (<ftp.haus.nazwa.pl>). Od tej pory zaczęły być na nim umieszczane dokumenty Grupy Roboczej dotyczące przedsięwzięć Centrum (lista pytań do wywiadu, formularz spisu bibliografii, itp.), gdzie każdy z członków grupy mógł nie tylko się z nimi zapoznać, ale także dopisywać swoje uwagi bezpośrednio na tychże dokumentach – czcionką lub z wyróżnieniem w wybranym kolorze, dzięki czemu zmiany były dla wszystkich widoczne. Platforma ta miała także za zadanie spełniać rolę forum dla Grupy Roboczej, w ramach którego mogły być prowadzone dyskusje dotyczące działalności Centrum. Stworzono platformę jako swojego rodzaju środek komunikacji między członkami Grupy Roboczej. Dzięki tej formie działalności zostały opracowane formularze do bibliografii.

W tym roku Centrum zorganizowało dwie debaty publiczne. W trakcie pierwszych spotkań Grupa Robocza wypracowała dokładną tematykę debat oraz zaproponowała panelistów i moderatorów. Pierwsza debata odbyła się we wrześniu we Wrocławiu na temat „Niemcy w Polsce w powojennym czterdziestoleciu – od wysiedleń i odniemczania do legalizacji mniejszości”, a druga została zorganizowana w listopadzie w Gdańsku pt.: „Solidarność” wobec Niemców w Polsce – Niemcy w Polsce wobec „Solidarności”. Debata we Wrocławiu została poświęcona wysiedleniom, odniemczaniu oraz legalizacji mniejszości niemieckiej w Polsce. Natomiast debata w Gdańsku była poświęcona stosunkowi „Solidarności” do Niemców w Polsce oraz ich stosunkowi do „Solidarności”. Debaty miały za zadanie spopularyzowanie mało znanych tematów wśród społeczeństwa mniejszościowego i większościowego. Miały stanowić inspirację do dalszych badań w tym zakresie osób

zajmujących się problematyką niemieckiej mniejszości narodowej oraz „solidarnościową”. Były one też dobrym sposobem do pokazania istnienia Centrum na zewnątrz.

Członkowie Grupy Roboczej wraz z władzami DWPN ustalili, że w przyszłym roku zostaną zorganizowane dwie debaty i/lub konferencje dotyczące tematyki historii, kultury i tradycji niemieckiej grupy narodowościowej w Polsce i skierowane będą do wszystkich osób zainteresowanych problematyką Niemców w Polsce po 1945 roku. Tematy zostaną ustalone przez członków grupy (która w 2016 roku zmieni nazwę na Radę Naukową). Zorganizowane debaty/konferencje pozytywnie będą wpływać na poczucie i rozwój tożsamości, ponieważ będą stanowić impuls do poszerzania wiedzy i dyskusji na tematy ważne nie tylko dla samej mniejszości, ale także dla całego społeczeństwa polskiego.

Podczas jednego ze spotkań członkowie grupy przeanalizowali działalność oraz strukturę instytutów badawczych, które zajmują się badaniami regionalnymi, narodowościowymi czy mniejszościowymi pod kątem prowadzenia działalności przez Centrum. Wskazywali oni, co warto by uwzględnić w działalności Centrum, jakie wzorce można byłoby zaczerpnąć czy wykorzystać w jego działalności.

W roku 2015 Grupa Robocza wskazała konkretnie na konieczność przeprowadzania wywiadów pogłębionych z osobami starszymi, czującymi się Niemcami i pamiętającymi czasy możliwie odległe, bezpośrednio powojenne. Takie wywiady zostaną przeprowadzone w przyszłym roku. Przewidzianych jest zrobienie co najmniej 25 takich wywiadów w pięciu regionach Polski – co najmniej po pięć w każdym regionie. Będą one gromadzone i archiwizowane przez pracownika Centrum. Zostaną one udostępniane naukowcom. W ramach tego działania powstanie podsumowanie zawierające analizę naukową przeprowadzonego badania. Wyniki badań zostaną upublicznione (umieszczone w zakładce internetowej Centrum) a zdobyta wiedza popularyzowana będzie w postaci artykułów naukowych oraz podczas wystąpień konferencyjnych członków grupy, którzy będą przeprowadzać niniejsze badanie.

W ramach przyszłorocznych działań Centrum członkowie Grupy Roboczej zaproponowali gromadzenie i badanie listów (w tym zdjęć) sprzed kilkudziesięciu lat, w których opisywane są aktualne wówczas sytuacje życia codziennego i innych dziedzin życia. Działanie byłoby długofalowe, zaplanowane na dłuższy okres czasu. Na początku 2016 roku pomysł zostanie

nagłośniony oraz rozpocznie się gromadzenie i archiwizacja tych dokumentów. Pomysł będzie rozpropagowany w środkach masowego przekazu przede wszystkim w gazecie „Nowa Trybuna Opolska” (NTO), „Schlesisches Wochenblatt” i innych gazetach i czasopismach mniejszości niemieckiej na terenie całego kraju, periodykach gminnych oraz w czasopismach organizacji ziomkowskich w RFN, a także wśród wszystkich organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce i ich członków. Jest to ważne przedsięwzięcie dla zbadania życia codziennego Niemców w Polsce po 1945 roku. Otrzymane listy i zdjęcia (ich kopie lub ich skany) zostaną opisane, uporządkowane i skatalogowane.

Ponadto członkowie Grupy Roboczej wskazali za celowe przeprowadzenie w przyszłym roku badań ankietowych, które będą dotyczyć „Tożsamości narodowej gimnazjalistów w województwie opolskim pobierających naukę języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej”. Celem badania będzie próba określenia tożsamości narodowej uczniów podejmujących naukę języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej oraz próba oceny efektywności realizacji ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Badanie może w przyszłości stać się przydatne w przygotowaniu strategii działań na rzecz młodzieży mniejszości niemieckiej w Polsce. Wyniki badania cenne będą również dla osób odpowiedzialnych za rozwój oświaty mniejszościowej.

Ponadto w 2016 roku zostanie przygotowanych sześć artykułów/opracowań o charakterze naukowym. Grupa ustali, jakiej problematyki dotyczyć mają powyższe opracowania, np. podsumowanie opisów powstania 15 DFK w województwie opolskim z roku 2015, losy opolskich Niemców po roku 1945.

Podczas spotkań Grupy Roboczej jej członkowie kilkakrotnie poruszali sprawę dotyczącą finansowania przyszłych projektów o charakterze badawczym. Zauważyli oni, że istnieje możliwość wnioskowania o środki finansowe w ramach projektów do poszczególnych instytucji, m.in. do Fundacji Rozwoju Śląska i Wspierania Inicjatyw Lokalnych w Opolu lub niemieckich fundacji działających w Polsce. Stwierdzili również, że w celu zrealizowania

projektu można spróbować skorzystać z grantów np. Narodowego Centrum Nauki (NCN), które można otrzymać w ramach konkursu na finansowanie badań w 2016 roku. Chęć do wypracowania projektu na badania interdyscyplinarne i napisania stosownego wniosku o finansowanie z NCN zadeklarowało dwóch członków grupy.

Na ostatnim spotkaniu członkowie Grupy Roboczej stwierdzili, że jako grupa ma za zadanie w 2016 roku nie tylko inspirować i mówić, czym Centrum powinno się zająć, ale przejść w praktyce do realizacji wyznaczonych projektów badawczych. Przejść do etapu, w którym będzie wcześniej wiadomo, jak w rzeczywistości mają wyglądać i jak mają być przeprowadzone te badania oraz skąd pozyskać na nie środki finansowe. Etap ten musi przynosić wymierne efekty w postaci stworzenia archiwum, przeprowadzenia konkretnych badań etc.

W tym celu Centrum musi powołać, a dokładniej mówiąc, zatrudnić zespół ludzi, który będzie czuwał, koordynował oraz przeprowadzał badania. Musi to być grupa osób, która zajmie się tymi sprawami od strony organizacyjnej. Centrum powinno posiadać, a przede wszystkim stworzyć co najmniej jeden większy projekt wiodący dotyczący Niemców w Polsce, który będzie realizowany przez kilka lat (np. 3-4 lata). Wpierw jednak powinno powstać gremium, które stworzy taki projekt. Do realizacji projektu musi zostać zatrudnionych kilku naukowców oraz osoby techniczne. Realizacja pomysłów wymaga czasu (czasem kilku lat), ludzi i pieniędzy. Centrum musi spełnić te warunki, aby stało się jednostką naukową.

Takim projektem sztandarowym Centrum mógłby być projekt naukowy dotyczący życia codziennego, aspektów socjologicznych, politycznych i ekonomicznych Niemców w Polsce w okresie komunizmu. Projekt byłby pewnego rodzaju kontynuacją konferencji zorganizowanej w 2013 roku w Gliwicach na temat: „Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce 1945–1989”. Projekt byłby prowadzony przez kilka lat. Skonkretyzowaniem tematu, metodologii oraz przygotowaniem kosztorysu projektu zajmą się w najbliższym czasie osoby z Rady Naukowej CBMN. Zastanowią się także skąd należałoby pozyskać pieniądze na realizację projektu.

Na zakończenie warto dodać, że efektem podsumowania wyników prac grupy jest niniejszy raport sporządzony przez jednego z członków grupy. Raport odzwierciedla działalność Grupy

Roboczej, a zarazem ukazuje spektrum poruszanych zagadnień podczas spotkań Grupy Roboczej, w tym zawiera wszystkie ustalenia i propozycje z jej posiedzeń.

3. Skład osobowy Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

- **Prof. dr hab. Romuald Jończy** – ekonomista, badacz problematyki migracji oraz zatrudnienia, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu;
- **Prof. dr hab. Piotr Madajczyk** – historyk, Instytut Studiów Politycznych PAN;
- **Prof. dr hab. Joanna Rostropowicz** – filolog, Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego, przewodnicząca Rady Naukowej Górnośląskiego Centrum im. Josepha von Eichendorffa w Łubowicach;
- **Ks. prof. dr hab. Marcin Worbs** – filolog, teolog, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego;
- **Dr Aleksander Bauknecht** – germanista, prawnik, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie;
- **Dr Adriana Dawid** – historyk, Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego;
- **Dr Norbert Honka** – historyk, politolog, Instytut Politologii Uniwersytetu Opolskiego;
- **Dr Irena Kurasz** – socjolog, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego;
- **Dr Magdalena Lemańczyk** – socjolog, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku;
- **Dr Paweł Popieliński** – politolog, socjolog, Instytut Studiów Politycznych PAN;
- **Dr Rudolf Urban** – germanista, historyk, redaktor naczelny tygodnika „Schesisches Wochenblatt”;
- **Sebastian Rosenbaum** – historyk, pracownik naukowy Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach;
- **Alicja Mainusch-Buhl** – politolog, Instytut Politologii Uniwersytetu Opolskiego, działaczka mniejszości niemieckiej w województwie śląskim;
- **Rafał Bartek** – Dyrektor Generalny Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej (do końca sierpnia 2015), Współprzewodniczący Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Niemieckiej i Etnicznej, (od czerwca 2015) przewodniczący Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim;
- **Bernard Gaida** – teolog, przewodniczący Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce;
- **Krzysztof Wysdak** – działacz mniejszości niemieckiej, członek Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim, miłośnik historii;

Koordynatorka projektu: **Julianna Klick**

4. Spotkania Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

4a. Pierwsze spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

Pierwsze posiedzenie Grupy Roboczej zostało zorganizowane 9 kwietnia 2015 roku. Tematem przewodnim pierwszego spotkania Grupy Roboczej była dyskusja wokół tematycznych obszarów badawczych, którymi Centrum powinno się zająć w roku bieżącym i kolejnych latach, a tym samym zarysowanie strategii działania Centrum.

Dyskutowano na temat dalszego rozwoju Centrum oraz zakresu jego działalności badawczej. Jako pierwszorzędny cel działalności Centrum wskazano przede wszystkim analizę dotychczasowego, zastanego stanu badań i dokumentacji w tematyce Niemców w Polsce po 1945 roku. Na jej podstawie możliwe jest zdiagnozowanie braków, do uzupełnienia których Centrum chce się przyczynić.

W zakresie działalności rozważano następujące tematy, które w przyszłości mogłyby stanowić przedmiot badań Centrum:

1. Ucieczka Niemców z terenów obecnej Polski przed frontem radzieckim w 1944 i 1945 roku;
2. Ucieczki i wypędzania;
3. Losy niemieckiej ludności cywilnej po 1945 roku (obozy pracy, wywózki itd.);
4. Odniemczanie (nazwisk, nazw; przymusowa polonizacja, zakaz nauki języka niemieckiego itd.);
5. Szykany (ze względu na niemieckie pochodzenie) w życiu zawodowym i społecznym (problemy z podjęciem studiów, awansem zawodowym itd.);
6. Edukacja historyczna na byłych terenach niemieckich w latach 1945-1989;
7. Mniejszość jako ruch społeczny – czyli początki mniejszości niemieckiej w wolnej Polsce w 1989 roku i wcześniej;
8. Wkład mniejszości niemieckiej do kultury polskiej (działalność organizacji mniejszości niemieckiej od 1989 roku);
9. Prawa mniejszości w Europie;
10. Prawodawstwo mniejszościowe w Polsce;
11. Obraz socjologiczny mniejszości niemieckiej w Polsce i przemiany demograficzne;
12. Badania filologiczne nad językiem (filologia stosowana, etnofilologia, etnografia itp.);

13. Obraz ekonomiczny mniejszości niemieckiej;
14. Pedagogika mniejszościowa: kształcenie dzieci i młodzieży, kształcenie dorosłych;
15. Politologia: badania nad społeczeństwem obywatelskim, naukowe i ekonomiczne podstawy ruchu stowarzyszeniowego, partycypacja w strukturach państwowych i ponadpaństwowych, mniejszości narodowe w procesie europeizacji i globalizacji, badania nad regionalizmem itd.;
16. Badania nad kulturą niemiecką, kulturą niemieckiego wschodu, współczesną kulturą niemiecką a zwłaszcza powstającą w Polsce.

Członkowie Grupy Roboczej zwrócili uwagę, że na liście proponowanych tematów brakuje bieżących badań nad mniejszością niemiecką dotyczących kultury, tożsamości oraz innych zagadnień. Stwierdzono także, że brakuje jeszcze wielu informacji na temat tego, co działo się w ostatnich 25 latach oraz uporządkowania posiadanej wiedzy. W zasadzie istnieje część wiedzy z tego okresu czasu, lecz jest ona rozdrobniona.

Ze strony mniejszości niemieckiej stwierdzono, że mniejszości niemieckiej w Polsce zależy na utworzeniu komórki badawczej, która jest potrzebna dla zwiększenia samoświadomości mniejszości niemieckiej, a która nie ma służyć jedynie temu, by tylko „większość polska” rozumiała problemy mniejszości niemieckiej. Dzięki badaniom chce sama mniejszość dowiedzieć się, jak ich członkowie siebie postrzegają, czy nie boją się mówić o swojej tożsamości i przynależności do mniejszości niemieckiej, czy też wolą się ukrywać. Działalność Centrum powinna przyczyniać się nie tylko do badania historii mniejszości niemieckiej, ale powinno zależeć jej także na podjęciu badań dotyczących współczesnych problemów mniejszości (przede wszystkim ekonomicznych, społecznych) oraz chceniu wyciągania wniosków na przyszłość. Centrum powinno być jednostką, która ma charakter naukowy, ma przypisane działania naukowe, a zarazem będzie spełniać rolę koordynującą w zakresie tego, co już zostało zrobione, jak i tego co ma być zrobione. Powinno także przeprowadzać własne projekty.

Obecnie Centrum działa przy Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej dzięki wsparciu finansowemu ze strony Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. Z prowadzonych dyskusji podczas spotkań Grupy Roboczej wyniknie, czy ta obecna formuła – Centrum, które funkcjonuje przy DWPN, będzie najodpowiedniejsza, czy zostanie utworzona nowa

organizacja, stowarzyszenie. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby w przyszłości była to osobna jednostka. Jednak wpierrw należy wypracować koncepcję działania Centrum.

Na spotkaniu członkowie grupy zauważyli, że należy zebrać i uchronić dokumenty, które jeszcze są do uratowania, mówiące o czasach II wojny światowej oraz czasach powojennych. Trzeba zebrać materiał, zabezpieczyć oryginalne dokumenty. Drugą sprawą są relacje osób pamiętających zdarzenia z lat wojennych i powojennych. Należy je zebrać, bo ludzie starsi umierają (nagrać wywiady z tymi osobami).

Jednak punktem wyjścia do badań powinna być ewidencja wiedzy zastanej – co wiemy generalnie na temat mniejszości niemieckiej, następnie ustalenie luk w tej wiedzy, a potem zebranie relacji i materiałów, których później może nie być. Po ustaleniu ewidencji wiedzy zastanej wyłonią się luki i te braki powinniśmy podzielić na działy tematyczne, na przeszłość i terażniejszość.

Grupa Robocza zobowiązała się, że każdy z jej członków pomoże koordynatorowi projektu w stworzeniu i uzupełnianiu bazy wyjściowej istniejących publikacji dotyczących mniejszości niemieckiej w Polsce. W tym celu zostanie stworzony formularz, zawierający rubryki do wypełnienia tytułów, źródeł, itp. W ten sposób zostanie sporządzona ewidencja wiedzy zastanej – powstanie bibliografia dotycząca Niemców w Polsce po 1945 roku. Ponadto członkowie grupy zasugerowali, żeby zebrać nazwiska i kontakty osób, do których powinniśmy rozesłać formularz, by móc wpisać swój oraz innych osób dorobek w zakresie mniejszości niemieckiej w Polsce. Drugim źródłem wiedzy zastanej staną się informacje otrzymywane z uniwersytetów, kto na danej uczelni napisał swoją pracę (licencjacką, magisterską, doktorską, habilitacyjną) na temat Niemców w Polsce po 1945 roku.

Centrum przeprowadzi wywiady z założycielami 15 DFK z województwa opolskiego. Na tej podstawie zostanie opisane powstanie tych kół. W związku z tym członkowie grupy przekazali pierwsze uwagi i sugestie do pytań w ramach wywiadu z członkami mniejszości niemieckiej na temat powstania ich DFK.

4b. Drugie spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

Drugie spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej odbyło się w dniu 28 maja 2015 roku. Podczas spotkania zostały omówione przede wszystkim następujące kwestie:

1. Ustalenie tematów oraz panelistów (2 x 4 osoby) dwóch debat publicznych w zakresie historii, kultury i tradycji niemieckiej grupy narodowościowej w Polsce i w regionie po 1945 roku;
2. Ewentualne uwagi do listy pytań skierowanych do przedstawicieli mniejszości niemieckiej w celu zebrania opisów powstania ich koła DFK;
3. Wypracowanie formularza wykazu publikacji, mającego służyć stworzeniu ewidencji wiedzy zastanej;

W tym roku Centrum zorganizowało dwie debaty publiczne dotyczące historii, kultury i tradycji niemieckiej grupy narodowościowej w Polsce i w regionie po roku 1945. W trakcie tego spotkania oraz następnego Grupa Robocza wypracowała propozycje dotyczące tematów oraz zaproponowała panelistów i moderatorów tych debat. Jako miejsca debat ustalono Wrocław i Gdańsk.

Zaproponowano tematy dwóch debat publicznych:

- Wrocław: „Niemcy w Polsce w powojennym czterdziestolecu – od wysiedleń i odniemczania do legalizacji mniejszości”;
- Gdańsk: „Solidarność” wobec Niemców w Polsce – Niemcy w Polsce wobec „Solidarności”.

Debata we Wrocławiu w pierw miała być skupiona na okresie 1945-1989 i obejmować aspekty kultury, dziedzictwa kulturowego, ludzi. Jednak została poświęcona wysiedleniom, odniemczaniu oraz legalizacji mniejszości niemieckiej w Polsce. Debata w Gdańsku miała objąć przemiany roku 1989 i cały okres III RP w rzeczywistości była poświęcona stosunkowi „Solidarności” do Niemców w Polsce oraz ich stosunkowi do „Solidarności”. Pierwszą debatę zaplanowano na 26 września br. we Wrocławiu w ramach V Festiwalu Kultury Mniejszości Niemieckiej, natomiast drugą na 17 listopada br. w Gdańsku. Więcej na temat przeprowadzonych debat jest w rozdziale im poświęconym – patrz punkt 5.

Członkowie Grupy Roboczej w trakcie spotkania (jak i po spotkaniu drogą mailową lub na stworzonej platformie przez DWPN /patrz niżej/) zgłosili uwagi do listy pytań skierowanych do przedstawicieli mniejszości niemieckiej w celu zebrania opisów powstania ich kół DFK. Zgodnie z sugestią członków Grupy Roboczej podczas badania będą zbierane także materiały (statuty, gazety, książki pamiątkowe, kroniki, rachunki, etc.) dotyczące powstania danego koła. Materiały te zostaną zarchiwizowane. Stroną metodologiczną badania, stworzeniem oraz doбором właściwych pytań (ustrukturyzowaniem listy pytań) zajęli się dr Magdalena Lemańczyk i dr Paweł Popieliński. Na podstawie wypracowanej listy pytań zaczęto przeprowadzać pierwsze wywiady z założycielami DFK. Pytania dotyczą różnych aspektów powstania DFK – inicjatyw i impulsów utworzenia kół DFK.

Podczas spotkania dyskutowano o stworzeniu odpowiedniego formularza wykazu publikacji, mającego służyć stworzeniu ewidencji wiedzy zastanej – sporządzenie bibliografii dotyczącej Niemców w Polsce po 1945 roku (badania historyczne, socjologiczne, kulturoznawcze, ekonomiczne itp.).

Należy wspomnieć, że wskutek dyskusji nad stworzeniem ww. formularza, a tym samym w związku z działalnością Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej, kilka dni po drugim spotkaniu grupy, na serwerze FTP Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej został utworzony folder „CBMN” (<ftp.haus.nazwa.pl>). Od tej pory zaczęły być umieszczane dokumenty dotyczące Centrum, gdzie członkowie grupy mogli nie tylko się z nimi zapoznać, ale także dopisywać swoje uwagi bezpośrednio na tychże dokumentach – czcionką lub z wyróżnieniem w wybranym kolorze, dzięki czemu zmiany były dla wszystkich widoczne. Platforma ta miała także za zadanie spełniać rolę forum dla Grupy Roboczej, dzięki któremu mogły być prowadzone dyskusje dotyczące działalności Centrum. Stworzono platformę jako swojego rodzaju środek komunikacji między członkami Grupy Roboczej. We wspomnianym folderze znalazły się opracowane formularze do bibliografii.

4c. Trzecie spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

Trzecie spotkanie Grupy Roboczej odbyło się w dniu 20 lipca br. Tematem spotkania było ustalenie konkretnych działań, które mają zostać podjęte w ramach Centrum w roku 2016. Spotkanie było o tyle istotne, że stanowiło podstawę do napisania wniosku o finansowanie Centrum, który musiał zostać złożony do Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji do połowy września 2015 r.

Punktem ciężkości spotkania był dyskurs na temat konkretnych działań, które mają zostać podjęte przez Centrum w 2016 roku. Potrzeby realizacji wybranych zadań w przyszłym roku wynikły z podsumowania dotychczasowych spotkań Grupy Roboczej. Szczególną uwagę członkowie Grupy Roboczej zwrócili na pilną potrzebę gromadzenia relacji osób najstarszych, aby w miarę możliwości ocalić wspomnienia zakorzenione w przeszłości, szczególnie w latach powojennych. Podkreślali, że zachowanie wspomnień osób najstarszych, czujących się Niemcami, ma duże znaczenie dla zachowania tożsamości kulturowej mniejszości niemieckiej. Takie relacje osób najstarszych powinny zostać utrwalone, bo w ten sposób zostaną zachowane dla przyszłych pokoleń tejże mniejszości i stanowić będą nieocenione źródło wiedzy, wykraczającej poza wiedzę „podręcznikową”. Relacje mają być zebrane w pięciu regionach zamieszkałych przez mniejszość niemiecką (województwa: opolskie, śląskie, dolnośląskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie). W każdym regionie zostanie przeprowadzonych kilka wywiadów z osobami, czującymi się Niemcami, pamiętającymi czasy zwłaszcza zaraz powojenne. W sumie powinno zostać przeprowadzonych 25 wywiadów. Będą one przeprowadzone przez odpowiednie osoby, posiadające wiedzę w tej materii – przez socjologów lub historyków, częściowo przez członków Grupy Roboczej. Wyniki badań zostaną upowszechnione przez Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej.

Ponadto członkowie Grupy Roboczej widzieli za celowe przeprowadzenie badań ankietowych w następnym roku, które będą dotyczyć „Tożsamości narodowej gimnazjalistów w województwie opolskim pobierających naukę języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej”. Przedmiotem badań będą gimnazjaliści, którzy zgłosili zamiar nauki języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej. Badania obejmą uczniów pięciu gimnazjów w gminach, skupiających zgodnie z Narodowym spisem Powszechnym z 2011 roku ponad 20% ludności niemieckiej w województwie opolskim oraz kolejnych pięciu gimnazjów

położonych w powiatach nie posiadających tak licznej ludności niemieckiej. Uzyskane wyniki obu grup badawczych poddane zostaną analizie porównawczej. Celem badania będzie próba określenia tożsamości narodowej uczniów podejmujących naukę języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej oraz próba oceny efektywności realizacji ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Badanie może w przyszłości stać się przydatne w przygotowaniu strategii działań na rzecz młodzieży mniejszości niemieckiej w Polsce. Wyniki badania cenne będą również dla osób odpowiedzialnych za rozwój oświaty mniejszościowej.

Ponadto przedmiotem dyskusji była gromadzona bibliografia w zakresie tematyki Niemców w Polsce oraz sprawy bieżące związane z działalnością Centrum.

Na spotkaniu członkowie Grupy Roboczej poruszyli kwestię wypełniania formularza(-y) spisu bibliografii dotyczącej Niemców w Polsce po 1945 roku. Stwierdzili oni, że gdy każdy z osobna będzie dopisywał pozycje w formularzu, to może dojść do nieświadomego wpisania tej samej pozycji, co inna osoba, która już to uczyniła. W związku z tym zaproponowano, żeby nie dochodziło do dublowania się pozycji w formularzu, lepiej będzie, aby jedna osoba z DWPN zaczęła wprowadzać wcześniej przesłane lub zebrane pozycje od członków grupy, jak i innych osób, do odpowiedniego formularza. Będzie to najlepsza i najpraktyczniejsza metoda wypełniania formularza(-y).

W kontekście niniejszego formularza należy wspomnieć, że zgodnie z opinią radcy prawnego DWPN z dnia 30 czerwca 2015 roku do wykorzystania w bibliografii spisów treści poszczególnych pozycji w ramach tworzonej bibliografii wymagana jest zgoda autorów. W związku z tym, aby nie dochodziło do naruszenia praw autorskich, w tworzonej bibliografii nie zostaną uwzględnione spisy treści publikacji. Jednocześnie ułatwi to pracę nad skatalogowaniem pozycji dotyczących Niemców w Polsce po 1945 roku.

Grupa Robocza została poinformowana o następnych wizytach w DFK w celu przeprowadzenia z jego założycielami wywiadów według wypracowanego zestawu pytań przez p. Magdalenę Lemańczyk i p. Pawła Popielińskiego.

Członkowie grupy omówili szerzej formułę przyszłych dwóch debat publicznych, a przy tym skonkretyzowali tematy oraz jak mają wyglądać przyszłe debaty, jakie mają spełniać cel, gdzie konkretnie one odbędą się (we Wrocławiu i Gdańsku) i kto na nich wystąpi (paneliści i moderatorzy).

4d. Czwarte spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

Kolejne, czwarte spotkanie Grupy Roboczej odbyło się w dniu 7 października br. Na spotkaniu została zaprezentowana – przygotowana przez DWPN – prezentacja o wybranych instytutach polskich i zagranicznych, zajmujących się badaniem mniejszości narodowych, aby następnie przedyskutować z uczestnikami spotkania o sposobie działania tych instytutów i ich elementach, które warto by uwzględnić w działalności Centrum – jakie wzorce można byłoby zaczerpnąć czy wykorzystać w jego działalności. Zwrócono szczególną uwagę na instytutową strukturę oraz czym się zajmują.

Zostało przedstawionych kilka instytutów prowadzących badania regionalne, narodowościowe lub mniejszościowe:

- Instytut Badań Regionalnych w Bibliotece Śląskiej w Katowicach;
- Instytut Śląski w Opolu (badania historyczne i socjologiczne ludności rodzimej);
- Instytut Zachodni w Poznaniu;
- Instytut Kaszubski w Gdańsku;
- Instytut Serbski w Budziszynie (RFN).

W kontekście działalności przedstawionych na spotkaniu instytutów członkowie grupy zastanawiali się nad tym, jak ma wyglądać bieżąca i przyszła działalność CBMN. Uzgodnili, że działalność Centrum będzie oparta na badaniach historii i współczesnych problemów mniejszości niemieckiej – od 1945 roku aż do dziś. W przyszłości Centrum powinno stać się instytutem naukowym, ewentualnie instytutem kultury, to jednak pokaże najbliższa przyszłość. Wpierw ma ono stworzyć 3 projekty badawcze dotyczące dziedzictwa i historii powojennej (po 1945 roku) i okresu PRL Niemców w Polsce oraz współczesnych problemów mniejszości niemieckiej w Polsce po 1989 roku. Stwierdzili, że zadaniem Centrum jest systematyczne monitorowanie sytuacji Niemców w Polsce od 1945 roku oraz pomoc w tworzeniu, pilotowanie i koordynowanie projektów badawczych w tej materii. Obecnie Centrum tworzy bazę bibliograficzną, która przyczyni się do ukazania, co na dzień dzisiejszy zostało zrobione, przebadane, a jakie istnieją luki w kwestii badań dotyczących Niemców w Polsce po II wojnie światowej aż do dnia dzisiejszego. Na tej podstawie powstaną projekty, aby w danej dziedzinie lub odcinku czasu zapełnić lukę. W tym celu Centrum powinno zatrudnić kilku naukowców. Ma to stanowić namiastkę czy początek przyszłego instytutu.

Centrum zaprojektowało na przyszły rok wizyty studyjne do instytutów innych mniejszości w Europie (Serbowie, Duńczycy, Południowy Tyrol), aby zobaczyć jak one funkcjonują i czym się zajmują oraz wyciągnąć wnioski dla CBMN.

Podczas spotkania przedstawiono monografię, która została współwydana przez Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej o Niemcach w Polsce w latach 1945-1989 oraz projekt badawczy IPN na temat aparatu represji wobec mniejszości narodowych w Polsce 1945–1989.

W Gliwicach w listopadzie 2013 roku odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa na temat: „Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce 1945–1989”. Udział w niej wzięło ponad 70 badaczy z prawie całej Polski i Niemiec. Organizatorem konferencji był Instytut Pamięci Narodowej, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej oraz Instytut Studiów Politycznych PAN. Na spotkaniu Grupy Roboczej zostało zaprezentowane (już zaraz oficjalnie zostanie wydane na rynku w Niemczech i Polsce) pokłosie konferencji. Członkowie Grupy Roboczej omówili jakie tematy zostały podjęte podczas referatów na ww. konferencji i zarazem jaka tematyka została podjęta w artykułach publikowanych w niniejszym pokłosiu. Zwrócili oni uwagę na nie podjęte tematy, które dotyczą losów Niemców w Polsce po 1945 roku.

Jeżeli chodzi o wspomniany projekt. Od kilkunastu lat są prowadzone badania pod kierownictwem prof. Jarosława Syrnyka (IPN Wrocław oraz Uniwersytet Wrocławski) na temat „Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości w latach 1945-1989”, które ukazują jego mechanizmy działania wobec mniejszości i społeczności pogranicza oraz cudzoziemców. W centrum uwagi znajdowały się przede wszystkim wzajemne kontakty polskich i zagranicznych obywateli oraz ich przyjazdy i wyjazdy z Polski. Dotychczas powstała monografia prof. Jarosława Syrnyka pod tytułem: „*Po linii rewizjonizmu, nacjonalizmu i syjonizmu... Aparat bezpieczeństwa wobec ludności niepolskiej na Dolnym Śląsku (1945-1989)*”, która dotyczy zwłaszcza ludności niemieckiej i ukraińskiej w tym regionie.

Pokróćce na spotkaniu Grupa Robocza omówiła wykorzystanie dotychczasowych przeprowadzanych wywiadów z przedstawicielami DFK w województwie opolskim pod kątem konkretnych przykładów, analizy socjologicznej wywiadów oraz przyszłej formy

publikacji wyników badania. Niniejsze wyniki badań znajdują się na stronie internetowej Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej oraz rozpatrywana jest publikacja w wersji papierowej.

Grupa dokonała także streszczenia i podsumowania debaty we Wrocławiu (przemyślenia i sugestie, jakie zagadnienia dotyczące Niemców w Polsce warto poruszać w ramach Centrum) oraz przedyskutowała jeszcze raz formułę przyszłej debaty w Gdańsku (sprecyzowanie tematyki oraz kogo konkretnie zaprosić).

4e. Piąte spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

Celem przedostatniego, piątego spotkania Grupy Roboczej CBMN było sformułowanie zadań o charakterze naukowym w ramach działalności Centrum w kolejnych latach, dotyczących Niemców w Polsce po roku 1945, takich jak:

- obszary tematyczne, które należy uwzględnić, ponieważ dotychczas nie były przedmiotem głębszego zainteresowania;
- forma opracowania zagadnień: badania, analizy, artykuły, publikacje o charakterze naukowym, etc.;
- konkretne propozycje działań (zarówno krótko- jak i długoterminowych).

Efektem spotkania Grupy Roboczej było określenie zapotrzebowania podjęcia ww. działań w konkretnym zakresie tematycznym.

Podczas dyskusji na temat przyszłych działań Centrum członkowie Grupy Roboczej zaproponowali gromadzenie i badanie listów (w tym zdjęć) sprzed kilkudziesięciu lat, w których opisywane są aktualne wówczas sytuacje życia codziennego i innych dziedzin życia. Podkreślili, że działania byłoby długofalowe, zaplanowane na dłuższy okres czasu. Na początku 2016 roku pomysł zostanie nagłośniony oraz rozpocznie się gromadzenie i archiwizacja tych dokumentów. Pomysł będzie rozpropagowany w środkach masowego przekazu przede wszystkim w gazecie „Nowa Trybuna Opolska” (NTO), „Schlesisches Wochenblatt” i innych gazetach i czasopismach mniejszości niemieckiej na terenie całego kraju, periodykach gminnych oraz w czasopismach organizacji ziomkowskich w RFN, a także wśród wszystkich organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce i ich członków. Jest to ważne przedsięwzięcie dla zbadania życia codziennego Niemców w Polsce po 1945 roku. Listy trzeba będzie opisać, uporządkować i skatalogować. Tym ma zająć się DWPN. Listy będzie trzeba kopiować lub skanować, w przypadku, gdy właściciele nie będą gotowi przekazać listów na stałe. Każdy list wymagać będzie utworzenia karty informacyjnej (z opisem, czego dotyczy, z jakiego regionu, z jakiego okresu).

Drugą propozycją Grupy Roboczej w kwestii działania Centrum było opracowanie raportu dotyczącego języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej w województwie opolskim na podstawie raportów przeprowadzonych w 2010 roku dla Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Raport mógłby obejmować m.in. nastawienie władzy samorządowej w stosunku do uregulowań prawnych i ich realizacji.

W kontekście raportu zaproponowano podjęcie działań na rzecz badania szeroko rozumianego zjawiska dwujęzyczności wśród grup mniejszości narodowych. W przypadku Centrum byłoby to badanie o szerokim zakresie, dotyczące np. obecności dwujęzyczności w środowisku mniejszości niemieckiej w regionie, świadomości rodziców na temat nauczania języka mniejszości, „stereotypu Niemca” i wiążące się z nim negatywne nastawienie do języka niemieckiego i niemieckości oraz stanu faktycznego dotyczącego dwujęzyczności.

Następna podjęta kwestia, która została podniesiona na spotkaniu dotyczyła gromadzenia prac magisterskich lub doktorskich na temat Niemców w Polsce po 1945 roku. Stwierdzono, że uczelnie nie mogą udostępnić treści poszczególnych prac, złożonych przez studentów, gdyż wymagałoby to zgody autorów, możliwe natomiast jest udostępnienie przez poszczególne wydziały uczelni wyższych listy tematów prac magisterskich lub doktorskich o wskazanej tematyce. Stosowne pisma z prośbą o przesłanie listy tematów prac zostaną przesłane do dziekanów poszczególnych wydziałów uczelni wyższych. Informacje zostaną zamieszczone w powstającej bibliografii dotyczącej problematyki ludności niemieckiej po II wojnie światowej na terenach Polski.

Poruszona została sprawa dotycząca finansowania przyszłych projektów o charakterze badawczym. Istnieje możliwość wnioskowania o środki finansowe w ramach projektów do poszczególnych instytucji, m.in. do Fundacji Rozwoju Śląska i Wspierania Inicjatyw Lokalnych w Opolu lub niemieckich fundacji w Polsce. Członkowie grupy stwierdzili, że w celu zrealizowania projektu można spróbować skorzystać z grantów np. Narodowego Centrum Nauki (NCN), które można otrzymać w ramach konkursu na finansowanie badań w 2016 roku. Chęć do wypracowania projektu na badania interdyscyplinarne i napisania stosownego wniosku o finansowanie z NCN zadeklarowali p. dr Lemańczyk i p. dr Popieliński.

Ponadto wyrażono chęć wypracowania materiału dotyczącego osób pochodzenia niemieckiego mające duży wkład w poszczególnych dziedzinach życia, np. w nauce, gospodarce.

Zasugerowano zbadanie losów osób pochodzenia niemieckiego, które wyemigrowały w latach 70-tych i 80-tych XX wieku oraz zbadanie i dokonanie analizy mediów mniejszości niemieckiej w Polsce – w przeszłości i obecnie.

Na kolejne spotkania w 2016 roku zaproponowano zaprosić jako nowych członków Grupy Roboczej:

- prof. Sławomira Łodzińskiego z Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego;
- prof. Krzysztofa Gładkowskiego z Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego;
- dra Bernarda Linka z Instytutu Śląskiego w Opolu (już był na ostatnim szóstym spotkaniu i brał w nim czynny udział);
- dra Danutę Berlińską z Instytutu Śląskiego w Opolu;
- dra Tomasza Browarka z Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie;
- dra Rafała Żytyńca z Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie.

Na zakończenie ustalono termin ostatniego spotkania Grupy Roboczej w tym roku na 21.12.2015, o godz. 11.30.

4f. Szóste spotkanie Grupy Roboczej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

W tym roku ostatnie spotkanie Grupy Roboczej odbyło się 21 grudnia. Członkowie grupy zajęli się głównie podsumowaniem działalności Centrum w 2015 roku oraz uzupełnieniem katalogu propozycji przyszłych działań na rzecz Niemców w Polsce. Wpierw jednak omówiono pokrótce ostatnie spotkanie Grupy i co jej członkowie postanowili lub zaproponowali w kontekście przyszłych działań Centrum. Dokonano także omówienia debaty publicznej w Gdańsku.

Na spotkaniu wymieniono pokrótce czym dotychczas zajmowała się Grupa Robocza i jaką rolę pełni dla Centrum. Jeżeli chodzi o propozycje przyszłych działań Centrum, członkowie grupy wskazali, co jeszcze należałoby zrobić. Mówiono przede wszystkim o zarchiwizowaniu czasopism i publikacji wydawanych przez mniejszość niemiecką oraz szeroko pojętych materiałów i relacji dotyczących dziedzictwa i tożsamości mniejszości niemieckiej w okresie PRL oraz po przełomie społeczno-politycznym w Polsce po 1989 roku (aż do dzisiejszych dni). W tym kontekście sporo dyskutowano o sposobie gromadzenia i zabezpieczania tych materiałów (głównie nagrania, skany, dokumenty, listy, fotografie itp.). Członkowie grupy zauważyli, że Centrum docelowo ma w zamyśle archiwizowanie, jednak pojawia się problem przechowywania zebranych materiałów. Gdzie je przechowywać i w jaki sposób? Stwierdzili, że zebrane materiały będą miały ogromną wartość historyczną i archiwalną, a tym samym dla dziedzictwa i tożsamości mniejszości niemieckiej w Polsce. Jednak DWPN nie ma odpowiedniego pomieszczenia – ma za małe warunki lokalowe. Mimo tych problemów archiwizacja rozpocznie się od przyszłego roku i problem zostanie rozwiązany zapewne przez wynajęcie odpowiedniego pomieszczenia. Przedstawiciele mniejszości niemieckiej zadeklarowali gotowość znalezienia odpowiedniego miejsca dla gromadzonych materiałów.

Grupa Robocza przedstawiła działania wypracowane podczas wcześniejszych spotkań, które mają zostać zrealizowane w 2016 roku. Zostanie przeprowadzonych 25 wywiadów w pięciu wybranych regionach Polski, w województwie: opolskim, śląskim, dolnośląskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim. Respondentami będą osoby starsze, czujące się Niemcami, które pamiętają czasy możliwie odległe, bezpośrednio powojenne. Przeprowadzone zostanie także badanie ankietowe dotyczące „Tożsamości narodowej gimnazjalistów w województwie opolskim pobierających naukę języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej”. Zostaną także przeprowadzone dwie debaty i/lub dwie konferencje. To zostanie ustalone na

najbliższym spotkaniu. Ponadto zostanie przygotowanych sześć artykułów/opracowań o charakterze naukowym. Grupa ustali, jakiej problematyki dotyczyć mają powyższe opracowania, np. podsumowanie opisów powstania 15 DFK w województwie opolskim z roku 2015, losy opolskich Niemców po roku 1945. Kontynuowane będzie zbieranie relacji/opisów o powstawaniu DFK w województwie: opolskim – 5 wywiadów, 10 wywiadów w śląskim, i 5 wywiadów w dolnośląskim. W sumie ma powstać 20 wywiadów. W dalszym ciągu będzie poszerzany spis bibliografii dotyczący Niemców w Polsce w 2015.

Odnosnie przyszłości członkowie Grupy Roboczej stwierdzili, że Grupa ma za zadanie w 2016 roku nie tylko inspirować i mówić, czym Centrum powinno się zająć, ale przejść w praktyce do realizacji wyznaczonych projektów badawczych. Przejść do etapu, w którym będzie wcześniej wiadomo, jak w rzeczywistości mają wyglądać i być przeprowadzone te badania oraz skąd pozyskać na nie środki finansowe. Etap ten musi przynosić wymierne efekty w postaci stworzenia archiwum, przeprowadzenia konkretnych badań etc. W tym celu Centrum musi powołać, a dokładniej mówiąc, zatrudnić zespół ludzi, który będzie czuwał, koordynował oraz przeprowadzał badania. Musi to być grupa osób, która zajmie się tymi sprawami od strony organizacyjnej. Centrum powinno posiadać, a przede wszystkim stworzyć co najmniej jeden większy projekt wiodący dotyczący Niemców w Polsce, który będzie realizował przez kilka lat (np. 3-4 lata). Wpierw jednak powinno powstać gremium, które stworzy taki projekt. Do realizacji projektu musi zostać zatrudnionych kilku naukowców oraz osoby techniczne. Realizacja pomysłów wymaga czasu (czasem kilku lat), ludzi i pieniędzy. Centrum musi spełnić te warunki, aby stało się jednostką naukową. Takim projektem sztandarowym Centrum mógłby być projekt naukowy dotyczący życia codziennego, aspektów socjologicznych, politycznych i ekonomicznych Niemców w Polsce w okresie komunizmu. Projekt byłby pewnego rodzaju kontynuacją konferencji zorganizowanej w Gliwicach na temat: „Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce 1945–1989”. Projekt byłby prowadzony przez kilka lat. Skonkretyzowaniem tematu, metodologii oraz przygotowaniem kosztorysu projektu zajmą się w najbliższym czasie osoby z Rady Naukowej CBMN. Zastanowią się także skąd należałoby pozyskać pieniądze na realizację projektu.

Uzgodniono, że w 2016 roku odbędą się 3 spotkania grupy, teraz o nazwie Rada Naukowa.

5. Dwie debaty publiczne

5a. Debata we Wrocławiu

W związku z realizowanym projektem „Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej” została przeprowadzona pierwsza z dwóch zaplanowanych na 2015 rok debata pt. „Niemcy w Polsce w powojennym czterdziestoleciu: od wysiedleń i odniemczania do legalizacji mniejszości”. Debata została zorganizowana w dniu 26 września 2015 roku o godzinie 15:00, która towarzyszyła V Festiwalowi Kultury Niemieckiej we Wrocławiu.

W dyskusji moderowanej przez dr Irenę Kurasz z Zakładu Badań Niemcoznawczych Uniwersytetu Wrocławskiego, udział wzięli m. in. Prof. Piotr Madajczyk z Instytutu Studiów Politycznych PAN, dr Danuta Berlińska z Uniwersytetu Opolskiego oraz Renate Zajączkowska, wiceprzewodnicząca Zarządu Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce. Debata pozwoliła na pokazanie całego spektrum zagadnień, dotyczących interesującej nas grupy społecznej – mniejszości niemieckiej – począwszy od licznych wysiedleń ludności aż po oficjalne uznanie i rejestrację Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Mniejszości Niemieckiej w roku 1990.

Podczas debaty zorganizowanej przez „Centrum” poruszono istotne dla Niemców w Polsce kwestie. Ukazała ona całe spektrum zagadnień, dotyczących ludności niemieckiej po II wojnie światowej począwszy od licznych wysiedleń ludności aż po oficjalne uznanie i rejestrację Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej w 1990 roku. Podczas debaty, która zgromadziła liczną publiczność, próbowano odpowiedzieć m.in. na pytanie, jaki był międzynarodowy kontekst wysiedleń Niemców z Polski po II wojnie światowej i jaki wpływ wywarły wysiedlenia na identyfikację narodową ludności niemieckiej i jej stosunek do polskości. Kolejnym omawianym zagadnieniem była procedura „odniemczania” Ziemi Zachodnich i Północnych, która obejmowała ludność niemiecką poddawaną polonizacji, wyrażająca się m. in. w zmianie imion i nazwisk, czy też w zakazie używania języka niemieckiego. Dyskutowano, jakich innych obszarów kultury materialnej i symbolicznej dotyczyło „odniemczanie” i jak te działania władz wpływały na ludność niemiecką i na postawy Niemców i Polaków.

Tematem dyskusji była również polityka narodowościowa w PRL. Władze PRL nie prowadziły jednolitej polityki narodowościowej wobec wszystkich Niemców w Polsce. O ile na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach tamtejszą ludność uznano za pierwotnie polską i poddawano przymusowej polonizacji, to na Dolnym Śląsku i na Pomorzu nie kwestionowano „niemieckości” tamtejszej ludności niemieckiej. Zezwolono jej na zakładanie niemieckich szkół, prasy i prowadzenie działalności kulturalnej. Paneliści dyskutowali na temat przyczyn odmienności polityki PRL wobec tej ludności. Próbowali również wyjaśnić, czy za sprawą tych kulturowych „swobód” udało się władzom PRL zahamować dążenia Niemców do wyjazdu z Polski i jakie inne czynniki przemawiały za opuszczeniem Polski.

Dyskutowano także na temat wydarzeń historycznych na polskiej i międzynarodowej scenie politycznej, które wpływały po okresie stalinizmu na zmianę położenia Niemców w Polsce aż do przełomu politycznego w 1989 roku.

Debata została zorganizowana przez Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej w ramach projektu „Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej”. Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji.

5b. Debata w Gdańsku

W Gdańsku w dniu 17 listopada 2015 roku o godzinie 16:45 na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego odbyła się debata pt. „Solidarność wobec Niemców w Polsce – Niemcy w Polsce wobec Solidarności”. Organizatorami debaty był Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej w ramach projektu „Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej” oraz Pracownia Badań nad Narracjami Pamięci Pogranicza Uniwersytetu Gdańskiego.

W debacie moderowanej przez dr Magdalenę Lemańczyk z Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, współpracującej z Pracownią Badań nad Narracjami Pamięci Pogranicza Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Gdańskiego, udział wzięli znamienici eksperci: dr Zbigniew Bereszyński, badacz niezależny z Opolą; prof. dr hab. Józef Borzyszkowski z Uniwersytetu Gdańskiego, Instytutu Kaszubskiego i Stacji Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności w Gdańsku; prof. dr hab. Andrzej Friszke z Instytutu Studiów Politycznych PAN, członek Rady Instytutu Pamięci Narodowej; Roland Hau, przewodniczący Związku Mniejszości Niemieckiej w Gdańsku oraz prof. dr hab. Piotr Madajczyk z Instytutu Studiów Politycznych PAN.

Debatowano na temat Niemców w Polsce w kontekście ruchów niepodległościowych „Solidarności” z przełomu lat 80-tych i 90-tych XX wieku. Dyskutowano o obecności tematyki dotyczącej Niemców w Polsce w środowisku „Solidarności”, a dokładniej, dlaczego w latach 80-tych XX wieku problematyka Niemców w Polsce była słabo eksponowana w środowisku działaczy „Solidarności” (np. w porównaniu do Białorusinów, Ukraińców i Litwinów mieszkających w Polsce) i dlaczego dla opozycji w Polsce sprawy niemieckie na tle innych mniejszości nie były pierwszoplanowe.

Prof. Józef Borzyszkowski z osobistej perspektywy członka „Solidarności” (od 1980 roku), władz samorządowych (wicewojewody gdańskiego w latach 1990-1996) oraz parlamentarzysty (senatora RP w latach 1991-1993) ocenił wzajemne stosunki środowiska „solidarnościowego” i mniejszości niemieckiej w Polsce oraz istnienie w tym względzie regionalnych różnicowań.

Dr Zbigniew Bereszyński z perspektywy osoby wówczas silnie zaangażowanej w tworzenie i działalność struktur „Solidarnościowych” w Opolu ocenił nastroje członków „Solidarności” wobec Niemców w Polsce. Dyskutowano ponadto o różnicach między płaszczyzną ogólnopolską a regionalną, a dokładniej w jakim zakresie, w oparciu o doświadczenie

opolskie (górnoląskie), sposób myślenia na szczeblu regionalnym o sprawach narodowościowych był inny niż w skali ogólnopolskiej.

Prof. Piotr Madajczyk opisał, w jaki sposób Niemcy w Polsce reagowali na powstanie NSZZ „Solidarność” i jej działalność oraz czy środowisko Niemców w Polsce próbowało w jakikolwiek sposób zwrócić na siebie uwagę działaczy „Solidarności”.

Roland Hau przybliżył kwestię, czy działalność „Solidarności” i późniejsza aktywność jej działaczy miały wpływ na „renesans etniczny” mniejszości niemieckiej w Polsce w latach osiemdziesiątych i powstawanie wówczas, aż do przełomu 1989/1990 roku, jej organizacji. Opowiedział również o zmianach, jakim uległy wzajemne stosunki pomiędzy środowiskami „Solidarnościowymi” a mniejszością niemiecką po wejściu do Sejmu I Kadencji łącznie 7 posłów reprezentujących Parlamentarne Koło Mniejszości Niemieckiej.

Debata ukazała spektrum wielu ciekawych i nieznanych zagadnień dotyczących mniejszości niemieckiej w kontekście ruchów niepodległościowych „Solidarności” z przełomu lat 80-tych i 90-tych XX wieku.

Debata została zorganizowana dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji.

6. Aneks

Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej
Haus der Deutsch-Polnischen Zusammenarbeit

Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej
Forschungszentrum der Deutschen Minderheit

Związek niemieckich stowarzyszeń
społeczno-kulturalnych w Polsce

Debata pt. „Niemcy w Polsce w powojennym czterdziestoleciu - - od wysiedleń i odniemczania do legalizacji mniejszości”

Debata towarzysząca V Festiwalowi Kultury Mniejszości Niemieckiej

PROGRAM

Stan na 16.09.2015

26 września 2015 r. (sobota), godz. 15.00

Rotunda nr 11, Hala Stulecia we Wrocławiu, ul. Wystawowa 1, 51-618 Wrocław

26 września 2015 r. (sobota)

15.00 - 15.10 Otwarcie dyskusji, przywitanie uczestników oraz gości

Bernard Gaida, Przewodniczący Zarządu ZNSSK w Polsce

Ryszard Galla, Prezes Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej, Poseł na Sejm RP

15.10 – 16.40 „Niemcy w Polsce w powojennym czterdziestoleciu -

- od wysiedleń i odniemczania do legalizacji mniejszości” - debata

Moderacja: dr Irena Kurasz, Zakład Badań Niemcoznawczych, Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego

dr Danuta Berlińska, Instytutu Socjologii, Uniwersytet Opolski

prof. dr hab. Piotr Madajczyk, Instytut Studiów Politycznych PAN, Zakład Studiów nad Niemcami, Warszawa

dr Bernard Linek, Państwowy Instytut Naukowy, Instytut Śląski w Opolu

Renate Zajązkowska, Wiceprzewodnicząca Zarządu, Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce

prof. dr hab. Marek Zybura, Kierownik Katedry Filologii Germańskiej, Uniwersytet Wrocławski (tbc)

16.40 Podsumowanie debaty i zakończenie

Lucjan Dzumla, Dyrektor Generalny Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej

Debata organizowana jest w ramach projektu „Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej”

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

Projekt zrealizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji

Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej
Haus der Deutsch-Polnischen Zusammenarbeit

Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej
Forschungszentrum der Deutschen Minderheit

Pracownia Badań nad Narracjami Pamięci Pogranicza
Uniwersytet Gdański

PROGRAM

Debata pt.: **„Solidarność” wobec Niemców w Polsce – Niemcy w Polsce wobec „Solidarności”**

Termin: 17 listopada 2015 r., godz. 16.45

Miejsce: Budynek Neofilologii, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego, Wita Stwosza 51, 80-308 Gdańsk – Oliwa, aula 021

16.45 – 16.55 Przywitanie uczestników oraz gości

prof. UG, dr hab. Andrzej Ceynowa, Dziekan Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego

Lucjan Dzumła, Dyrektor Generalny Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej

16.55 – 18.20 Otwarcie debaty „Solidarność” wobec Niemców w Polsce – Niemcy w Polsce wobec „Solidarności”

dr Zbigniew Bereszyński, badacz niezależny, Opole

prof. dr hab. Józef Borzyszkowski, Uniwersytet Gdański, Instytut Kaszubski, Stacja Naukowa PAU w Gdańsku

prof. dr hab. Andrzej Friszke, Instytut Studiów Politycznych PAN, Członek Rady IPN

Roland Hau, Przewodniczący Związku Mniejszości Niemieckiej w Gdańsku

prof. dr hab. Piotr Madajczyk, Instytut Studiów Politycznych PAN, Zakład Studiów nad Niemcami, Warszawa

Moderator: dr Magdalena Lemańczyk, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Pracownia Badań nad Narracjami Pamięci Pogranicza, Uniwersytet Gdański

18.20 – 18.40 Dyskusja otwarta (pytania, polemiki, komentarze, uzupełnienia publiczności)

18:40 Zakończenie

Poczęstunek

Język debaty: polski

Debata organizowana jest w ramach projektu „Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej”

Wydział Filologiczny
Uniwersytetu Gdańskiego

**Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji**

*Projekt zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Administracji i Cyfryzacji*